

Lisovna s tehdy ještě stojící rampou do patra od severu, foto: Vladislav Konvička, 2006 (převzato z: <http://podzemi.solvayovylomy.cz>)

Východně před štítovým průčelím pece stojí na zděných cihelných pilířích první kolna. Druhá, mohutnější, je umístěna severně od pece, rovnoběžně s podélnou osou lisovny. Její pilíře byly vyžděny převážně z lomového kamene. Třetí kolna byla usazena kolmo k severnímu, podélnému průčelí lisovny; dodnes se z ní dochovaly pouze cihlové pilíře. Samotné umístění objektů cihelny se odvíjelo od polohy **hliniště**; kolny se daly dle potřeby rozebrat a posunout blíž k místu těžby hlíny. Boubínské hliniště se nachází severně od lisovny. Těžba hlíny průběžně postupovala severovýchodním směrem až do stávajícího rozsahu. Dnes má hliniště podobu poměrně rozlehlé plochy, která vznikla odtěžením větší části někdejšího svahu. Volné prostranství sloužilo ke zpracování a dopravě základní suroviny. Podél odtěženého svahu byly objeveny ucelenější úseky **kolejové dráhy** o rozchodu 490 mm, kopírující svou trasou tento terénní zlom. Po jižní straně trati se dosud nachází i zbytky hliněných hald. V západní partii dráha odbočovala směrem k jihozápadu. Dosud ověřená délka kolejiště dosahuje cca 50 metrů, místy je zdvojená. Na pozemku jsou dnes volně uloženy další metry kolejnic, včetně výhybek. Úzkorozchodná dráha byla mobilní a stěhovala se podle postupu těžby. Dopravu zajišťovaly překlopné vozíky, z nichž je jeden odstaven na půdě lisovny. V závěru dráhy, před ústím lisu, se nalézá **šikmý výtah**, doplněný o vrátek (naviják), který byl stejně jako lis poháněn elektromotorem. V cihelně jsou také dochovány části a zbytky náradí a starých forem s cejchem na cihly.

Strojní vybavení v interiéru přízemí lisovny, foto: D. Tuma, 2022

Zhodnocení areálu

Dochovaná podoba celého pracoviště je výsledkem výrobní činnosti v průběhu druhé poloviny 20. století, kdy se plně dotvořila navazující plocha s těžebním a dopravním mechanismem. Budovy však plně dokumentují technologickou a stavební podstatu určenou ve třicátých letech 20. století, pouze s dílčími úpravami z poválečné éry. Kromě technologických prvků jsou dobře dochovány i stavební konstrukce a některé stavební detaily. Jsou jimi například dnes už zcela ojedinělá ukázka jednoduché pokládky taškové krytiny (tzv. loučové krytí), dále celkově úsporné, ale tradiční stavební konstrukce a dochované četné stopy po výrobní činnosti a technologických procesech. I přes své relativní mládí budovy stavebně a technologicky navazují na starší tradici 19. století a lze je označit za typický příklad tradičních historických cihlářských staveb. Areál dodnes poskytuje ucelený a autentický hmotný doklad cihlářské výroby menšího rozsahu, kterou lze ve stručnosti shrnout následujícím způsobem: I. těžba hlíny a přeprava – II. příprava suroviny; zdrobnění/případně i odležení; třídění; čištění; míšení, které mohlo obnášet doplnění buď o ostřivo (písek, škvára apod.), nebo lehčivo (popel, mour apod.); močení – III. hnětení a tváření horizontálním šnekovým lisem s odřezávacím stolcem – IV. sušení v zastřešených kolnách – V. pálení v periodické žárové klenuté peci se dvěma komorami a volně stojícím komínem s regulací odtahu.

Starší forma na cihly s cejchem „M“ podle původních majitelů cihelny Maturů, foto: D. Tuma, 2023

Po roce 1945 eskaloval zánik drobných cihelen, započatý hospodářskou krizí a poté i druhou světovou válkou. Drtivá většina starších výrobních areálů zcela nebo většinou zanikla a jen ojediněle zůstaly stát solitéry některých výrobních objektů. Komplexně dochované cihlářské pracoviště představuje naprostou raritu a mimořádnou vzácnost. Přesto, že stavby jsou poměrně mladého původu a nejsou nijak typologicky výjimečné, je nutno celé bývalé pracoviště považovat za mimořádně cennou technickou památku. Význam a hodnota boubínské cihelny spočívá především v komplexnosti a autenticitě dochování. Je zde stále dobře patrný celý výrobní proces, od vytěžení hlíny po vypálení cihly. Jedná se patrně o nejlépe dochovanou historickou cihelnu v Plzeňském kraji.

The brickworks at Boubín

On the outskirts of the village of Boubín, to the south of the town of Horažďovice, a former machine-driven brickworks is situated. Its grounds are dominated by a central double-chamber burning kiln with a 15.5-meter-high factory-style chimney. Nearby, there are a pressing shop, as well as open sheds serving for drying and storing unburnt bricks. At the edge of the clay field, sections of a narrow-gauge railway for dumping carts were discovered, with an inclined lift positioned in front of the press-machine's opening. Inside the brickworks, a small portion of its furnishings, as well as parts and remains of tools and old moulds with a brick gauge have been preserved. The current structures came into existence in the first third of the 20th century. Bricks were being burnt here, with a short intermission during the Second World War, till the shutdown of production in 1985. After 1989, the brickworks was returned to the original owner, but the grounds were left unexploited and falling into disrepair. Recently, however, the premises were taken over by a new owner who launched their preservation and rehabilitation. Constituting a sheer rarity and extraordinary feature, this comprehensively preserved brickworks was duly listed as a cultural monument in 2021.

Titulní foto: Pec s komínem od západu, foto: D. Tuma, 2024

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVIŠTĚ
V PLZNI

STROJNÍ CIHELNA V BOUBÍNĚ

Kulturní památka

V roce 2024 vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, Prešovská 7, 306 37 Plzeň. 1. vydání.
Autoři: Stanislav Plešmíd, David Tuma
Spolupráce: Miroslav Boček, Petr Meduna, Pavel Domanický
Překlad: Karel Matásek
Redakce: Jaroslava Kováčová
Text byl anonymně posouzen recenzentem.

© Národní památkový ústav, 2024
ISBN 978-80-85035-65-0

Grafická úprava a tisk: Typos, tiskařské závody, s.r.o.,
Podnikatelská 1160/14, 301 00 Plzeň

Neprodejné

STROJNÍ CIHELNA V BOUBÍNĚ

Kulturní památka

Historie cihelny

Na okraji vsi Boubín, ležící jižně od města Horažďovice, se rozprostírá areál bývalé strojní cihelny. Přítomnost cihelny je v místě tradována již od 18. století, ale historické mapy z první poloviny 19. století zde žádné objekty nezaznamenávají. Na začátku 20. století se ve vsi Boubín uvádí hned tři „polní“ cihelny – cihelna Čeňka Hostka, Františka Naxery a Josefa Vítove. Podle operátů sčítání lidu v roce 1910 byl majitelem jedné z boubínských cihelen a správcovského domku čp. 22, který obýval cihlář Josef Štěpánek, velkostatkář František Naxera. V roce 1921 Štěpánek nahradil cihlářský mistr Rudolf Matura, obývající domek se svou rodinou včetně syna Miloslava. Hostkova cihelna přešla v roce 1928 do vlastnictví Miloslava Maturovy, ale živnost zde vedl jeho otec Rudolf, který v té době pracoval v boubínské cihelně Naxerových. Třetí cihelna, Josefa Vítove, byla nepravidelně provozována jen do druhé světové války, kdy se zde vyráběly především střešní tašky.

Areál od severovýchodu, foto: D. Tuma, 2023

Vznik nynějších budov spadá do první třetiny 20. století. Původní jednokomorová žárová pec (tzv. žárovka nebo též hicovka) byla postavena někdy v letech 1860–1870, přičemž její přístavek (tzv. pecník), sloužící pro skladování uhlí a topení, se nacházel v úrovni dnešní silnice. Rošty v peci byly dlouhé až 7 metrů. Cihly pro výpal se dopravovaly dnešním vchodem od západu. Strop pece byl otevřený. Cihly se stavěly jako při řetízování, tzn. vrstvy se střídaly ve svlsém a vodorovném směru, což vytváří mezi cihlami malé mezery a kanály, tzv. komínky, pro lepší proudění vzduchu. V úrovni obvodových zdí se cihly položily na ležato a štěrby zasypaly mourem či popelem. Komínky mezi cihlami se nezakrývaly, dokud se cihly nerozžhavily. Střeška jednokomorové žárové pece měla být dvojitá s meziprostorem, sloužící pro lepší odvod tepla. Původní hliniště bylo situováno o něco dále od stávajících objektů cihelny směrem ke vsi, kde se nacházely i první kolny, avšak ty byly následně rozebrány a přestavěny. Nejlépe tuto skutečnost dokumentuje jedna kolna, jejíž pilíře v čelní stěně směrem ke vsi by měly být ještě původní, i když došlo k jejímu otočení.

V roce 1936 proběhla modernizace pece na současnou dvojitou klenutou žárovou pec s 15,5 metrů vysokým komínem továrního typu. Válečná doba cihelnu v letech 1939–1946 uzavřela. Rodina Maturův následně výrobu opět obnovila, týdenní výrobní kapacita tehdy činila až 10 tisíc cihel. Výroba zde pokračovala i po znárodnění areálu v roce 1948. Cihelnu provozovaly nejprve Komunální služby města Horažďovice a následně Okresní průmyslový kombinát Horažďovice, Západočeské stavební hmoty Plzeň, Sušický průmyslový kombinát, místní národní výbor (kdy byla provozována s názvem Cihelna Boubín) a také Místní národní výbor Veřechov (v provozu jako Cihelna Veřechov). Někdy v šedesátých letech 20. století byla při lisovně dostavěna další kolna, se zděnou částí sloužící jako kancelář, přičemž v části navazující na lisovnu došlo k ubourání

Areál cihelny od severu v době ukončení provozu (1985), foto: archiv města Horažďovice

o jeden pilíř. Od roku 1950 zde pracovali pouze dva lidé, od roku 1954 se jejich počet zvýšil. Na přelomu roku 1953 a 1954 se hlína stále kopala ručně. Následně bylo pracoviště vybaveno bagrem s krátkým ramenem do 4 metrů, poté i novějším strojem s desetimetrovým ramenem a také automatickým řezákem na cihly. Výroba se definitivně zastavila v roce 1985. Po roce 1989 došlo k navrácení cihelny původnímu majiteli. Celý areál zůstal ležet ladem, pozvolna chátral a masivně zarůstal náletovými dřevinami, až dospěl do kritického stavu, kdy hrozil jeho fyzický zánik. Obrat nepříznivého vývoje předznamenalo prohlášení za neovnitřní kulturní památku v roce 2021 a následná majetková změna. Nový vlastník zahájil záchranu a postupnou stavební obnovou cihelny, která dosud probíhá.

Popis areálu

Vedle hlavních výrobních objektů se dodnes dochovaly vyjma jedné kolny všechny nezbytné doprovodné budovy i s malou částí strojního vybavení a v neposlední řadě navazující plocha sloužící k těžbě primární suroviny a dalším výrobním činnostem. Pro všechny budovy je charakteristické úsporné konstrukční řešení, vycházející z tradičního stavitelství a podřizující se výrobní technologii. Jádrem a dominantou celého areálu je dvoukomorová žárová pec s komínem. V její blízkosti stojí lisovna a otevřené kolny, které sloužily k sušení a ukládání nevypálených cihel.

Otopné otvory v předpeci (topiř), foto: P. Domanický, 2024

Pec je založena na obdélném půdorysu, orientovaném cca ve směru V–Z. Stavbu při nárožích zesilují šikmé opěrné pilíře. Zděné konstrukce jsou provedeny ze smíšeného zdiva a v exteriéru pokryty hrubou omítkou. Podélná průčelí člení transportní (neboli též vsádkové) otvory, kterými se komory plnily předsušenými polotovary. Sedlová střeška je kryta bobrovkami. U východní stěny pece se tyčí komín. K západnímu štítovému průčelí přiléhá nižší cihelný přístavek s pultovou střeškou (tzv. pecník), který kryje předpecí (zvané též topírna). Vypalovací komory sestávají ze dvou souběžných prostor oddělených cihelnou stěnou a zaklenutých cihelnou valenou klenbou segmentového profilu. Klenbu ve třech řadách prostupují malé pravouhlé kanálky, z nichž některé mají dosud dochovaná litinová kruhová ústí s uzavíracími pokličkami, která jsou odhalena v líci rovné cihlové podlahy nízkého obslužného polopatra nad pecí, přístupného schodištěm z předpecí. Po vyjmutí pokličky se svrchu klenby kanálkem prostrčilo bidlo (klacek), podle něhož se rovnaly cihly do komínků. Do komínků se pro lepší výpal sypal mour. Také se jimi pozoroval prostupující oheň, reguloval žár a převádělo teplo z jedné komory do druhé, kde byly naskládané cihly pro další výpal. V západní stěně pece se nachází dva páry otopných otvorů uzavíratelných železnými dvířky. Patou východní stěny prostupují kouřové kanály s dochovanými železnými klapkami (šoupátky) pro usměrňování hoření. Z každé komory pece vedou dva kouřové kanály do komína (jeden zevnitř a druhý zvenku). Tah komína byl ovládán tzv. zvony s ručními táhly. Venkovní zvony jsou původní, ale vnitřní zpravidla nevydržely žár a musely být často měněny za nové, zjednodušené. Komín z režného zdiva má nízkou hranolovou patku a kónický dřík kruhového profilu, zakončený hlavicí. V době největšího rozkvětu cihelny se naskladňovalo až 40 tisíc cihel, přičemž výpal probíhal 4–5 dní. Poté se pec na 14 až 21 dní uzavřela, dokud cihly nevychladly.

Vypalovací komora pece, foto: D. Tuma, 2024

Lisovna od severozápadu, foto: D. Tuma, 2022

Lisovna je poměrně mohutný, částečně otevřený objekt pilířové konstrukce, se sedlovou střeškou s velkým bedněným sedlovým vikýřem, směřujícím k hlíně. V jihovýchodním nároží s plnými stěnami je umístěn vertikální šnekový lis, vyrobený významnou strojírenskou firmou K. & R. Ježek Blansko (1939). Před ústím lisu dosud stojí odřezávací stolek (v objektu se dochoval ještě jeden, starší), který sloužil k ručnímu oddělení dvou cihel za pomoci strun. Dále se zde nachází stolek s válečky na výrobu tašek. Po vytažení vozíku se hlína vysypala do tzv. podavače (dávkovače), tedy do násypky s částečným mícháním. Zde se hlína mísila podle potřeby s vodou či jiným materiálem (písek, mour, popel). Poté se hlína podávala otvorem do válců šnekového lisu. Množství hlíny odpovídalo dvěma cihlám. Násypka se nachází v půdním prostoru, dostupném vikýřem, který byl dodatečně zřízen v poválečném období. Až k ústí násypky vedla kolejová dráha. Výškový rozdíl mezi terénem a nadzemním podlažím lisovny byl překonán pomocí navážecí (či svážné) rampy, která byla zhruba do sedmdesátých let 20. století dřevěná, později na betonových pilířích (dnes uložených v areálu).

Stavební výbavu cihelny dále tvořily charakteristické **pilířové sušárny**, situované v blízkosti hlavních výrobních budov. Jedná se o typické stavby svého druhu, sestávající ze zděných pilířů nesoucích konstrukci sedlové střešky. V areálu cihelny se nachází tři **kolny**, všechny mají sedlový tvar zastřešení.

Strojní vybavení v patě lisovny, foto: D. Tuma, 2022